1. Автопортрет. Україна. Третій щорічний соціологічний звіт Інституту Горшеніна: відношення українських громадян до проблем сучасності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://institute.gorshenin.com.ua/annuals/2_Avtoportret_Ukraina_2010.html.
2. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії : монографія / В. Бортніков. – Луцьк : Вежа, 2007. – 524 с.
3. Головаха Є. Політична культура українського суспільства (за даними соціологічного моніторингу та міжнародного порівняльного дослідження) / Є. Головаха, Н. Паніна // Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / за ред. д-ра екон. н. В. Ворони, д-ра соц. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2007. – С. 14.
4. Гончаров Д. В. Теория политического участия / Д. В. Гончаров. – М. : Новый свет, 1997. – 285 с.
5. Майданюк В. Президентські вибори 2010 та проблема абсентеїзму [Електронний ресурс] / В. Майданюк. – Режим доступу : http://vox.com.ua.
6. Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук [та ін.] ; за ред. А. Колодій. – К. : Ай-Бі, 2002. – 684 с.
7. Пірен М. І. Основи політичної психології : навч. посіб. / М. Пірен. – К. : Міленіум, 2003. – 418 с.
8. Політологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – 792 с.
9. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду : монографія / Н. Ротар. – Чернівці : Рута, 2007. – 78 с.
10. Scott F. E. Partisipative Democracy and the Ttansformatoin of the Citizen: some intersektions of feminist, postmodernist and critical thought / F. E. Scott // The American Review of Public Administration. – 2000. – Vol. 30. – № 3. – P. 252–270.
11. Центр Разумкова. Дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 30 вересня по 5 жовтня 2010 року в усіх регіонах України. Опитано 2007 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=579.
12. Центр Разумкова. Дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 18 по 22 листопада 2010 року в усіх регіонах України. Опитано 2001 респондент віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=66.

В статье рассматривается проблема политического участия граждан Украины. В основу теоретических положений вошли труды современных отечественных и зарубежных исследователей. Ключевым положением даного изыскания являются нестабильность и несовершенство нормативно-правового поля как первопричина социально-экономической пасивности населения.

Ключевые слова: *политическое участие, политическая активность, конвенциональные и неконвенциональные формы участия.*

In this articles considered problem of political participation of citizens of Ukraine. The basis of theoretical positions include works of contemporary domestic and foreign researchers. The key provisions of this exploration is instability and imperfection of the legal field as the root cause of social and the passive population of Ukraine.

Key words: *political participation, political activity, conventional and unconventional forms of participation.*

УДК 322.22
ББК 66.023.2

Ігор Доцяк

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИКИ ТА ЕКОНОМІКИ

У статті розглядається взаємозв'язок політики та економіки через систему ціннісних орієнтацій суспільства, основою яких є релігійні цінності. Їх характер і соціальний вимір визначає ставлення соціуму до економічної діяльності та відповідний тип політичних відносин. Наголошується на особливій ролі християнства в системі політико-економічної взаємодії сучасної України.

Ключові слова: *політика, економіка, цінності, релігійні норми, плюралізм, моральність.*

Цілісність та динамізм суспільної системи визначається взаємозв'язком та взаємозалежністю політичної, економічної, соціальної та культурної сфер життєдіяльності. Саме в них реалізується багатоманітність людських взаємовідносин, сутність цивілізаційного розвитку на загал. Предметом нашого дослідження є вимір взаємодії політичної та економічної сфер. Перша сфера конституює суспільну систему через державну

© Доцяк І., 2011

організацію, друга – забезпечує матеріальну основу існування суспільства через виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ і послуг. Професор Кембриджського університету Чарлз Джонс розглядає взаємозв'язок політичної та економічної сфер через інституції, засоби, процеси та цілі [4, с.518]. Політика визначається через державне врядування, конфлікти між людьми та їх розв'язання, джерела та здійснення влади. Економіка – відповідно через системи виробництва та обміну, раціональну поведінку, спрямовану на максимізацію корисності через оптимальний розподіл обмежених ресурсів, нагромадження та розподіл багатства. Відзначаючи надто відкриту межу між політикою та економікою, цей підхід, на нашу думку, не виділяє основи їх взаємозалежності, того, що об'єднує ці сфери й робить їх взаємозалежними та взаємообумовлюючими. Об'єднуюче начало відображається у сфері культури та проявляється в ціннісних орієнтаціях соціуму, який творить і політику, й економіку. Відповідні цінності лежать в основі функціонування політичної системи, зміна її самої неможлива без зміни ціннісних орієнтацій. Цілком справедливо наголошує В.Горбатенко на досвіді демократичних країн, який свідчить, що дієву модель політичної системи неможливо створити лише через політику, інструментальними засобами. Її можна створити (і необхідно творити) через культуру, через залучення потенціалу базових цінностей. На жаль, ми забули про такі чинники, що цементують політичну систему, як соціальна ціна модернізації, справедливість, відповідальність, незалежність, свобода, солідарність, довіра [3, с.13].

Функціонування соціальних інститутів відбувається на певній нормативній основі через формальні та неформальні норми, що регламентують не лише діяльність політичних та економічних інститутів, а й специфіку їх взаємодії. Формальні втілюються в політико-правових нормах і регламентуються правовими актами, неформальні – установлюються на основі звичаїв та традицій, підтримуються силою суспільної думки й відновлюються силою звички. Ціннісні орієнтації, домінуючі в суспільстві, є, по суті, відображенням певного суспільного ідеалу, прийнятого громадянами, і втілюються у відповідній нормативній базі. Так, інститут приватної власності потребує не лише законодавчого оформлення, але й відповідного ставлення суспільства до самої власності та її суб'єктів. Видатний український економіст Богдан Гаврилишин розглядає цінності як один із компонентів суспільного ладу, поряд з політичним правлінням та економічною системою [2, с.21]. Кожному типу суспільства відповідають певні цінності, які він поділяє на індивідуалістсько-конкуренційні, групово-кооперативні та егалітарно-колективістські.

Розуміння ціннісного виміру політико-економічної взаємодії неможливе без його релігійної складової, роль якої надзвичайно велика протягом усього існування державної форми організації суспільства. Історія дає нам приклади як повного контролю релігійної ідеології та релігійного світогляду за системою функціонування суспільства в цілому й взаємодії політики та економіки зокрема, так й утвердження атеїзму як домінуючої світоглядної позиції. У першому випадку ми маємо теократичну форму політичного правління. У буквальному розумінні теократія означає "врядування Бога". Цей термін створив Йосиф Флавій для характеристики устрою стародавніх євреїв і ролі Мойсеєвого закону. Більш світський варіант значення слова *теократія* полягає у врядуванні священиків. До класичних прикладів теократії належать Тибет, де урядував далай-лама, Папська держава і Женева за доби Кальвіна. Елементи теократії притаманні й низці сучасних режимів в ісламському світі. Пакистан, Лівія, Саудівська Аравія та Іран заявляють, що дотримуються законів шаріату. Проте тільки в Ірані релігійні експерти зі священного права мають реальний політичний вплив, утілюючи одну з основних ідей ісламської революції про те, що світське панування повинно бути обмежене "теократичним пануванням", щоб не дати політиці відступити від священного закону [6, с.486].

Певні ідеї християнської теократії мав намір реалізувати президент Грузії 1992–1993 рр. Звіад Гамсахурдія, який висловлювався за створення другої палати парламенту, що складалась би зі священиків. Звичайно, у сучасному поліетнічному та поліконфесійному європейському суспільстві неможливо навіть собі уявити панування якоїсь

однієї релігійної конфесії на загальнодержавному рівні й утвердження певної теократичної моделі політичної системи. В іншому випадку, при домінуванні атеїстичної ідеології, релігійні інституції та віруючі зазнавали переслідувань та репресій, обмежувались їх права та свободи. У період існування Радянського Союзу заборонялися церкви, переслідувалися церковнослужителі, засуджувалися віруючі. Нігілістичне ставлення до релігії не створило основ для процвітаючого суспільства, лише підірвало суспільну моральність та викривило ціннісні орієнтації більшості громадян. Релігія має значний вплив на життєдіяльність та розвиток суспільства, функціонування й взаємозалежність його сфер, поведінку та взаємодію соціуму. У релігійних уявленнях, образах, віронавчальних текстах на свій специфічний спосіб закодовано історично вироблені суспільством типи суспільних відносин, норми й правила поведінки. Вони актуалізуються з різною силою залежно від конкретно-історичних умов. Макс Вебер уважав, що основна функція релігії – раціоналізація людської діяльності. У своїй праці "Протестантська етика і дух капіталізму" він довів, що протестантизм сприяв раціоналізації економічної діяльності й вихованню аскетизму [1, с.58]. Саме протестантська трудова етика здійснила основний вплив на розвиток капіталізму. Ціннісні орієнтації, які високо оцінювали кальвіністи, дійсно віталися при капіталізмі: прибутки не треба витрачати на непотрібні речі або предмети розкоші, найкраще їх укладати знову в процес виробництва. Перші підприємці були в основному кальвіністами, до прагнення успіху їх спонукало бажання служити Богові. Матеріальний успіх для них був знаком Божої прихильності. Звичайно, тріумф капіталізму був результатом не лише протестантської трудової етики. Вебер відмічає й інші чинники, зокрема роль військового бюджету та високий попит на споживчі товари, що сприяло зростанню виробництва. Проте під впливом протестантизму змінилася не лише економічна структура суспільства, але й інші соціальні та навіть політичні інститути. У традиційних суспільствах Китаю та Індії саме релігія виступила головним чинником стримування суспільних змін. Цінності індуїзму полягають у втечі від труднощів матеріального світу до вищої сфери духовного існування. Конфуціанство теж спрямовувало зусилля в бік від економічного розвитку, наголошуючи на необхідності гармонії зі світом, а не сприяючи активному оволодінню ним. У розумінні Вебера християнство є "релігією визволення" для людини, бо підштовхує її до зміни свого та суспільного життя.

Важко переоцінити вклад християнства в політико-економічний розвиток України. Видатний український мислитель Богдан Стебельський наголошував, що у всіх ділянках життя християнство мало великий вплив не лише для зміцнення сили та авторитету держави, представників влади, уніфікації племінних традицій попередніх культів і релігій, звичаєвих законів, а найважливіше – соціального життя спільноти й одиниць у ній [7, с.23]. Хліборобські народи розвинули шляхетну соціальну культуру завдяки осілості й безкровному здобуванню поживи, без насилля над іншими та без рабства над собою й навіть над ворогами, могли прийняти Христову науку й нею скріпити не лише віру в єдиного Бога, але й моральні основи повноцінної, справжньої людини, що має творити добро згідно з правдою. Таким чином, християнська релігія виконала системотворчий вплив на розвиток політико-економічних та соціальних відносин в українському суспільстві, визначивши цим сутнісні характеристики українського соціуму та особливості його розвитку.

Період становлення незалежної української держави супроводжувався релігійним відродженням. Релігія стає важливим чинником соціально-економічного розвитку. Вона звертається до душі й розуму віруючого та допомагає йому навіть у скрутних ситуаціях ставити на перше місце духовні потреби, вірити в добро, справедливість і чесність, а тим самим формувати певну соціальну поведінку. Релігійні цінності, ідеї та традиції, які відбиваються в економічній діяльності та поведінці людей, реалізуються як чинники соціально-економічного та політичного розвитку. В умовах економічної та соціальної

кризи, краху політичних авторитетів та посилення недовіри до політичних інституцій саме в релігії людина намагається знайти собі духовну підтримку й захист. Засадничі принципи релігійного світогляду проголошують рівність усіх людей перед Богом, священне право кожного на життя, самоцінність особистості і, по суті, відповідають ціннісним орієнтаціям демократичного суспільства з ринковою економічною системою.

Релігійна основа ціннісного виміру взаємодії політики й економіки проявляється через роль церкви як соціального інституту. Мирослав Мартинович, колишній дисидент та відомий суспільний діяч сьогодні, який обстоює релігійні вартості, справедливо відмічає, що церковне життя не є вільним від політики в жодній країні. Причому там, де церква претензійно декларує себе поза політикою, вона якраз і є щонайзручнішим інструментом політики (як у Росії). Тут важливо дослідити, якою є та політика, що впливає на церковне життя. Політичний вимір життя суспільства, як і вимір економічний, соціальний чи культурний, є лише проекцією духовного виміру, який є первинним. Ось чому за останнє десятиліття (до приходу В.Януковича) в Україні стихійно формувалася модель толерантного співжиття різних релігій, конфесій та релігійних організацій, яку в народі щораз більше сприймали як природну. Конфлікт між політикою й церквою виникає тоді, коли духовне життя народу прагне сформувати одну політичну реальність, а політики реалізовують програму, задану іншим духовним полем [8, с.10]. Саме духовний вимір, який утілюється в ціннісних орієнтаціях, визначає характер взаємодії сфер суспільства, передбачає напрямок та динаміку еволюції політико-економічних відносин. Толерантність релігійна втілюється в політичному плюралізмі, створює ґрунт для економічної конкуренції, сприяє демократичним засадам соціального життя. Усілякі спроби встановити диктат однієї релігійної конфесії неминуче призведуть до релігійної напруженості та соціальних конфліктів. Шлях до утвердження й поширення не через владні й політичні преференції, а через зростання морального авторитету та проповідування християнських цінностей у суспільстві.

Особливу роль в утвердженні базових моральних цінностей, які б сприяли поступу українського суспільства на шляху демократії, високого рівня економічного, соціального й культурного розвитку, відіграють політичні лідери. Проблема ефективного політичного лідерства, заснованого та високоморальних християнських цінностях, особливо гостро стоїть у сучасній українській політиці. Дуже влучно про це сказав Блаженніший Любомир: "Посилання на релігійні вартості ті чи інші кандидати мали б доводити відповідною поведінкою, бо саме в ній виявляється моральний характер кандидата. Не треба боятися говорити про релігійні вартості, не треба соромитися бути релігійною людиною, бо щира релігійність має дуже велику цінність, зокрема і в політичному житті. Знаємо з історії минулого століття, що після моральної руїни, яку спричинила Друга світова війна, Західна Європа економічно, політично, а головно духовно відродилася завдяки таким глибоко віруючим державним мужам, як Конрад Аденауер, Робер Шуман й Альчідо де Ґаспері. Сьогодні Україна, яка ще є у процесі відродження після безбожницького лихоліття, потребує людей саме такого формату" [5, с.2].

Тільки високоморальний лідер, що сповідує християнські цінності, може об'єднати суспільство й забезпечити досягнення найсміливіших цілей ефективного соціального розвитку. Звичайно, ця релігійність повинна бути його внутрішньою суттю, а не атрибутивною й бутафорською, проявлятися в конкретних справах, а не в показній побожності перед телеекранами на релігійні свята. Особливо знаковим у цьому плані є вчинок Блаженнішого Любомира (Гузара), який добровільно зрікся престолу предстоятеля Української католицької церкви, щоб дати можливість прийти до керівництва церквою більш молодим і фізично здоровішим людям. Цей прецедент, унікальний не лише в політичній, але й у церковній практиці, є свідченням великої духовної сили й високих моральних устоїв.

Морально-етичні цінності, засновані на християнській традиції, мають визначальну роль у системі реформування політико-економічної взаємодії в сучасному українському суспільстві. Політичний плюралізм, моральність та відповідальність перед громадянами політичних лідерів, а однаково й справедливий розподіл доходів, конкурентне середовище й соціальна відповідальність бізнесу можуть реалізуватись лише через відповідні ціннісні орієнтації в суспільстві та в середовищі економічних і політичних еліт.

В іншому випадку посилення майнової та соціальної диференціації, подальше падіння рівня довіри до політичних інституцій та лідерів загрожує соціальним вибухом. Система, заснована на цінностях безконтрольної влади та безсоромного збагачення, не може забезпечити стабільного існування можновладцям, задоволення основних політичних та економічних потреб громадянам і прогресивного загальноцивілізаційного поступу суспільства.

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер ; [пер. з нім. Л. Кононович]. – К. : Основи, 1998. – 180 с.
2. Гаврилишин Б. До ефективих суспільств : Дороговкази в майбутнє : доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин ; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 3-тє, доповн. – К. : ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.
3. Горбатенко В. Ціннісні аспекти реформування політичної системи України / В. Горбатенко // Політичний менеджмент. – 2007. – № 4 (25). – С. 12–16.
4. Короткий оксфордський політологічний словник / [за ред. І. Макліна, А. Макмілана ; пер. з англ.]. – К. : Основи, 2005. – 620 с.
5. (Гузар) Любомир. Роздуми у передвиборний час / Любомир Гузар // Дзеркало тижня. – 2010. – № 37. – 9 жовтня. – С. 2–3.
6. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер ; [пер. с англ]. – М. : Феникс, 1994. – 688 с.
7. Стебельський Б. Християнство і українська культура / Б. Стебельський // Хроніка 2000. Український культурологічний альманах. Вип. 39–40. – К., 2000. – С. 11–33.
8. Філонова С. Мирослав Маринович: "Одвічна місія Києва – скромна місія миротворця" / С. Філонова // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 9. – 11 березня. – С. 9–10.

В статье рассматривается взаимосвязь политики и экономики через систему ценностных ориентаций общества, основой которых являются религиозные ценности. Их характер и социальное измерение определяет отношение социума к экономической деятельности и соответствующий тип политических отношений. Отмечается особенная роль христианства в системе политико-экономического взаимодействия современной Украины.

Ключевые слова: *политика, экономика, ценности, религиозные нормы, плюрализм, нравственность.*

The article considers the relationship of politics and economics through the values of society, which is the basis of religious values. Their character and social dimension determines the attitude of society to economic activity and the appropriate type of political relations. Stressed the particular role of Christianity in the system of political and economic interaction of modern Ukraine.

Key words: *politics, economics, values, religious norms, pluralism, morality.*